

ANDRZEJ OLEJNICZAK

Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu
Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN we Wrocławiu

„Mężni wojownicy... gromadźcie się pod sztandarami Napoleona Wielkiego...”

Pułk Pruski w służbie napoleońskiej i Polacy

ABSTRACT

To date, only a few works have been written regarding the functioning of foreign formations in the French army, but these are mostly general studies. The service of Poles in foreign units of the Napoleonic army is one of the lesser-known research issues. Based on French archives, this article attempts to present the service of Poles in the Prussian Regiment, established by Napoleon in the autumn of 1806. However, the archival material is incomplete, and it was not possible to determine the exact number of Poles serving in this unit between 1806–1813.

Służba Polaków w armii napoleońskiej jest jednym z elementów chwalebnej historii Wojska Polskiego i polskich tradycji wojskowych. Legia Nadwiślańska, pułki Księstwa Warszawskiego czy słynni Szwoleżerowie Gwardii Cesarskiej – formacje te zapisały się na trwałe w historii i doczekały się opracowań swoich dziejów. Natomiast Polacy służący licznie w wielu oddziałach cudzoziemskich, istniejących w armii napoleońskiej, praktycznie są nieznani. Istniejące opracowania dotyczące służby obcokrajowców i jednostek z nich złożonych w armii francuskiej obejmują wielowiekową tradycję służby zaciężnej we Francji i nie zajmują się poszczególnymi nacjami podejmującymi to zadanie. Autor poruszał już problem, przedstawiając służbę polskich oficerów w Pułku Irlandzkim¹ czy działaniach tego oddziału

¹ Andrzej Olejniczak, „Oficerowie-Polacy w Pułku Irlandzkim armii napoleońskiej w latach 1806–1815”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* (dalej: PHW) 21 (72), nr 2 (272) (2020): 126–146, [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2020.2\(272\).0004](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2020.2(272).0004).

w 1813 r. na Dolnym Śląsku² oraz ostatnio o Polakach służących w Pułku de la Tour d’Auvergne³. Na podstawie tych prac można powiedzieć że liczba dawnych obywateli Rzeczypospolitej służących we francuskich formacjach cudzoziemskich była znaczna. Jak wielu ich było? Jaka była dalsza kariera oficerów polskiego pochodzenia po upadku Napoleona? Korzystając z obszernych zasobów archiwów francuskich, będzie można spróbować, choć zapewne w przybliżeniu, określić liczbę obywateli przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Najwięcej informacji i materiału do badań dotyczy kadry oficerskiej, nie jest więc przypadkiem rozbudowana treść przy poszczególnych oficerach. Inni żołnierze nie mają takiej bazy i szerszy opis służby jest znacznie utrudniony. Poniższy artykuł ma charakter wstępny, sygnalizujący problem badawczy. Autor pracuje nad rozwinięciem zagadnienia służby Polaków w jednostkach cudzoziemskich w epoce napoleońskiej w publikacji monograficznej.

Pułk Pruski (franc. *Régiment de Prusse*) rozpoczął swoje istnienie 13 listopada 1806 r.⁴ Bezpośrednią przyczyną powstania takiego regimentu była wola Napoleona, który w rozmowie z marszałkiem Louisem-Alexandrem Berthierem życzył sobie, aby powołać pułk złożony z poddanych Prus. Oficerowie, którzy by się zgłosili, mieli zadeklarować chęć służby pod francuskim sztandarem. Natomiast pozostałych żołnierzy zamierzano rekrutować spośród dezertersów pruskich, którzy przeszli na stronę francuską zanim doszło do klęsk armii pruskiej pod Jeną i Auerstedt 14 października 1806 r. To według Napoleona miało dawać pewną gwarancję lojalności wobec nowego suwerena. Zadanie utworzenia pułku otrzymał książę Charles Frédéric Louis Maurice d’Isembourg⁵, w specjalnym liście napisanym przez

² Olejniczak, „Napoleoński 3 Pułk Cudzoziemski (Irlandzki) na Dolnym Śląsku w 1813 roku”, *PHW* 23 (74), nr 2 (280) (2022): 44–59, [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.2\(280\).0002](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.2(280).0002).

³ Olejniczak, „Polacy w 1 Pułku Cudzoziemskim armii Napoleona w latach 1806–1814”, w *Różne barwy historiografii: Księga z okazji jubileuszu 65. urodzin Profesora Jerzego Maronina*, red. Jacek Jędrzyak, Daniel Koreś i Daniel Wojtucki (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2023), 227–238.

⁴ Service Historique de la Défense w Vincennes (dalej: SHD), Régiments Étrangers, Xh 18a, Régiment de Prusse, Notice pour servir à l’histoire du Corps. 4e Régiment Étranger, ci devant 1er Reg. de Prusse, b.m., b.d., b.p. Dokument ten opisuje w skrócie dzieje pułku pruskiego w służbie francuskiej. W tej krótkiej historii podano datę utworzenia formacji na 6 XI 1806 r. Autorzy piszący o pułku przyjmują datę 13 listopada, czyli datę listu marszałka Bethiera do księcia Isemburskiego, zob. Guy C. Dempsey, *U boku Napoleona. Jednostki cudzoziemskie w armii francuskiej w czasach Konsulatu i Cesarstwa 1799–1814*, tłum. Katarzyna Bażyńska-Chojnacka i Piotr Chojnacki (Warszawa: Książka i Wiedza, 2005), 290. Starsi autorzy opracowań o formacjach cudzoziemskich w armii francuskiej również podają datę utworzenia pułku 13 XI 1806 r., zob. Eugène Fieffé, *Histoire de troupes étrangères au service de France*, t. 2 (Paris: Librairie Militaire, 1854), 186.

⁵ Charles Frédéric Louis Maurice książę d’Isembourg (ur. 29 VI 1766 na zamku Birstein /Hesja/ – zm. 21 III 1820 tamże) – uczył się w królewskiej szkole wojskowej w Kolmarze od

marszałka Berthiera w imieniu Napoleona⁶. Książę był pułkownikiem armii francuskiej i miał już na koncie organizację jednego pułku cudzoziemskiego, własnego imienia (*Régiment d'Isembourg* – utworzony w 1805 r.), posiadał więc niezbędne doświadczenie. Tworzony Pułk Pruski miał być sformowany jako pułk piechoty z trzema batalionami. Nie określono jednak czy będzie to pułk piechoty lekkiej, czy liniowej. Organizacja pułku i wykaz kompanii, gdzie wymienione są kompanie karabinierskie i wołyżerskie wskazuje, że był to regiment piechoty lekkiej (w piechocie liniowej kompaniami wyborczymi były: grenadierska i wołyżerska). Organizacja i wstępne szkolenie odbywały się w Lipsku od listopada do grudnia 1806 r. Zachęcać do służby w pułku miał afisz werbunkowy, którego treść została napisana osobiście przez księcia Isemburga – fragment sformułowania z plakatu został użyty w tytule artykułu. Pułk dość szybko został wstępnie zorganizowany i już 12 grudnia 1806 r. książę Charles, w nagrodę za sprawną pracę i dotychczasowe zasługi, został awansowany do stopnia generała brygady⁷.

Po zakończeniu procesu tworzenia jednostki, wiosną 1807 r. pułk miał teoretycznie w szeregach ogółem 70 oficerów i 2204 podoficerów i szeregowców. Obecnych fizycznie było 2095 żołnierzy, pozostali przebywali w szpitalach (84) lub byli detaszowani do Berlina (25)⁸. Oddział został też przeniesiony do stałego garnizonu we Francji. Ośrodkiem zapasowym i siedzibą 3 batalionu było Valenciennes, a pozostałe dwa bataliony kwaterowały w Gandawie, we Flandrii. W początkowym okresie dużym problemem były częste dezercje. Wielu żołnierzy podejmowało służbę jedynie po to, by polepszyć swój los, a przy najbliższej możliwej okazji służbę tę porzucano. Ucieczki z szeregów w miarę upływu czasu nie były już tak masowe, ale

10 IX 1781 r. Po jej ukończeniu służył w armii austriackiej od 4 III 1784 r. w Pułku Piechoty de Tillier. Brał udział w kampanii przeciwko Holandii w 1785 r., uczestniczył w wojnie przeciw Turcji 1788–1791. Walczył także przeciwko rewolucyjnej Francji w latach 1793–1794. Wziął następnie dymisję. Od października 1802 r. służył w armii pruskiej w stopniu generała majora. Zrezygnował z pruskiej służby i przeszedł do armii francuskiej w 1804 r. Został pułkownikiem pułku piechoty lekkiej swojego imienia (*Régiment d'Isembourg*) 1 XI 1805 r. Walczył przeciw Prusom w 1806 r., a w listopadzie tr. Napoleon powierzył mu organizację pułku pruskiego w służbie francuskiej. Generał brygady od 12 XII 1806 r. z przydziałem do Wielkiej Armii. Służył później w Hiszpanii w latach 1808–1809, wrócił do Francji w związku z problemami zdrowotnymi. Odszedł ze służby z tego powodu, Napoleon zaakceptował jego dymisję 8 XII 1813 r.; Georges Six, *Dictionnaire Biographique des Généraux & Amiraux Français de la Révolution et de L'Empire (1792–1814)*, t. 1 (Paris: Librairie Historique et Nobiliaire Georges Saffroy, 1934), 587–588.

⁶ Treść listu marszałka Berthiera do księcia Isemburskiego podaje Alain Pigeard, „Le Régiment de Prusse, 1806–1813”, *Tradition* nr 85 (1994): 17.

⁷ Dempsey, *U boku Napoleona*, 291.

⁸ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Régiment de Prusse, Procès Verbal d'organisation du 1er Régiment Prussien au Service de France, b.m., 14 III 1807 r., b.p.

nadal stanowiły pewien problem, mimo to do 19–20 listopada 1807 r. pułk wystawił prawie 2,6 tys. ludzi⁹. Kontrola przeprowadzona przez generałów Jacquesa Léonarda Mullera i Louisa-Gabriela Monneta de Lorbeau, w powyższych dniach wykazała także, że pewna część żołnierzy kwalifikuje się do zwolnienia z czynnej służby.

Na początku 1808 r. zaszły dwie znaczące zmiany dla pułku. Pierwsza na stanowisku dowódcy regimentu – księcia Isembourga zastąpił płk Fortuné Antoine Rudolphe de Hartmanis, Szwajcar z dużym doświadczeniem wojskowym¹⁰. Drugim wydarzeniem było przydzielenie pierwszego batalionu Pułku Pruskiego do 3 Dywizji Korpusu Obserwacyjnego Wybrzeża dowodzonego przez marszałka Bon-Adrien Jeannot de Monceya w Hiszpanii. Przynależność do tego korpusu sprawiła, że batalion pruski brał udział w tłumieniu powstania w Madrycie 2 maja 1808 r., a także w zakończonej niepowodzeniem wyprawie i oblężeniu Walencji. Po tych wydarzeniach oddział pruski został przydzielony do garnizonu w Vitorii¹¹. Pozostałe na terenie Francji bataliony 2 i 3 zostały wysłane do Vlissingen (Flushing/Flesingue) na wyspie Walcheren w Holandii jeszcze pod koniec 1807 r. Najpoważniejszym wyzwaniem dla wojsk napoleońskich na Walcheren był brytyjski atak trwający od 29 lipca do 1 sierpnia 1809 r. Pomimo oporu garnizon francuski skapitulował. Oba bataliony pruskie zostały rozbite, a duża część żołnierzy wzięta do niewoli. Po klęsce na wyspie Walcheren odtworzono 2 batalion Pułku Pruskiego, powołując w szeregi nowych rekrutów

⁹ Według raportów generałów Jacquesa Léonarda Mullera i Louisa-Gabriela Monneta de Lorbeau, przeprowadzających inspekcję pułku 19 i 20 XI 1807 r. przypisanych żołnierzy w pułku było 3138, z różnych przyczyn było jednak nieobecnych 549. Tak więc stan osobowy pułku w trzech batalionach liczył 2589 żołnierzy; zob. SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Ministère de la Guerre, Rapport fait au Ministre le 15. Décembre 1807, Paryż, b.p.

¹⁰ Fortuné Antoine Rudolphe de Hartmanis (ur. 4 X 1765 w Malix w kantonie Grisons /Gryzonia/ w Szwajcarii – zm. 29 I 1825 w Offenbach) – służbę wojskową we Francji rozpoczął w 1780 r., wstępując do pułku de Salis-Grisons w stopniu podporucznika. Pełnił w nim funkcje sztabowe. W 1791 r. wrócił do Szwajcarii, zwolniony formalnie ze służby francuskiej w listopadzie 1792 r. Ponownie wstąpił do armii francuskiej 26 I 1799 r. w randze szefa batalionu w 1 Półbrygadzie Szwajcarskiej. Odbił kampanie w składzie Armii Włoch 1799–1801 i w składzie Armii Wybrzeża Oceanu do 1805 r. Po włączeniu 1 Półbrygady Szwajcarskiej do 1 Pułku Piechoty Szwajcarskiej brał udział w tworzeniu 3 batalionu tego pułku we wrześniu 1805 r. Przeniesiony został do służby sztabowej w Wielkiej Armii 3 XI 1805 r. Był dowódcą Pułku Pionierów Białych od 9 III 1806 r. 29 I 1808 r. otrzymał awans na stopień pułkownika, dowódcy Pułku Pruskiego. Służył z pułkiem w Hiszpanii w latach 1808–1809, pozostał także na stanowisku dowódcy po zmianie nazwy pułku na 4 Pułk Cudzoziemski. Przeniesiony został latem 1813 r. do Armii Włoch na stanowisko adiutanta komenderującego (franc. *Adjudant commandant*), służył tam do zwolnienia na emeryturę 27 I 1815 r.; Danielle Quintin i Bernard Quintin, *Dictionnaire des colonels de Napoleon* (Paris: S. P. M., 1996), 415.

¹¹ Dempsey, *U boku Napoleona*, 292–293.

z regionów Magdeburga, Nancy i Strasburga¹². Na początku 1810 r. nowy 2 batalion był gotowy i został wysłany do Hiszpanii. Tam tworzył wspólną brygadę z 4 batalionem Pułku d'Isembourg, zwalczając hiszpańskich partyzantów w Nawarze. Niestety, dyscyplina nowych żołnierzy batalionu pozostawiała wiele do życzenia. Nie byli to żołnierze wywodzący się bezpośrednio z szeregów armii pruskiej i prawdziwym utrapieniem dowódców, ponownie, były liczne dezercje. Co więcej, wielu z dezerterów przyłączało się do hiszpańskich partyzantów walczących z Francuzami. Na początku 1810 r. 1 batalion Pułku Pruskiego został przydzielony do VIII Korpusu generała Jean-Andoché'a Junota w Armii Portugalii. 21 kwietnia batalion wziął udział w zdobyciu, po ciężkich walkach, miasta Astorga. Wyróżniły się tam kompanie wyborcze batalionu (karabinierska i wołyżerska). Dowódcami obu tych kompanii w tym czasie byli Polacy, kompanią karabinierską dowodził kpt. Józef Czarnota, a wołyżerską kpt. Hiacynt Owidzki¹³. 5 sierpnia 1810 r. cesarz Napoleon nakazał połączenie walczących dotychczas oddzielnie batalionów 1 i 2. Scalony w ten sposób pułk służył w Portugalii do 1811 r., chroniąc najczęściej przemieszczającą się francuską artylerię i transporty zaopatrzenia. Głównym przeciwnikiem byli przeważnie niespodziewanie pojawiający się i atakujący powstańcy. Pułk Pruski walczył także w bitwie pod Buçaco 27 września 1810 r. Wiosną 1811 r. stacjonował w Ciudad Rodrigo i brał udział w akcji niedaleko miasta 18 czerwca tr., pozostał w tym garnizonie do lata tr. Napoleon 3 sierpnia zmienił nazwę formacji i dotychczasowy Pułk Pruski stał się 4 Pułkiem Cudzoziemskim. Cesarz nakazał wówczas wcielić do pułku część żołnierzy z rozwiązanego Legionu Hanowerskiego¹⁴.

Służba w ogarniętej powstaniem Hiszpanii nie należała do łatwych. Poza chwalebnyymi czynami w bitwach pod Oporto 29 marca 1809 r. czy Almeida 27 sierpnia 1810 r., pułk – a właściwie jeden z batalionów pułku – okrył się niesławą podczas brytyjskiego ataku na napoleońskie fortyfikacje chroniące most na Tagu pod Almaraz 18 maja 1812 r. Podczas starcia dowódca kompanii karabinierskiej porzucił swoje stanowisko, a zdeorganizowany batalion opuścił broniony fort. W wyniku tych wydarzeń batalion utracił swój sztandar, a do niewoli brytyjskiej dostało się wielu żołnierzy¹⁵. Mówio-

¹² Pigeard, *Le Régiment de Prusse*, 19.

¹³ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Etat nominatif des Officiers du Premier Bataillon du Régiment de Prusse à l'Epoque du 1er Décembre 1809, b.m., b.p.

¹⁴ Pigeard, *Le Régiment de Prusse*, 19.

¹⁵ Według Dempseya była to kompania karabinierska z 4 Batalionu, lecz nie jest pewne nazwisko dowódcy. Autor ten podaje, że mógłby być to kpt. Bracen. Niestety, nie udało się potwierdzić, że oficer o takim nazwisku służył w Pułku Pruskim. Możliwe jednak, że był to oficer, którego wcielono wraz z żołnierzami Legionu Hanowerskiego.

no także, że podczas ataku oddział rzekomo nie oddał ani jednego strzału. Osłabione bataliony Pułku Pruskiego pozostawały w Hiszpanii do początków roku 1813. Następnie resztki formacji otrzymały rozkaz udania się do Lille. Napoleon rozważał wykorzystanie doświadczonych żołnierzy pułku do wzmocnienia nowo tworzonych jednostek, złożonych z rekrutów niemających dotychczas żadnego przygotowania bojowego, lecz odwlekał swoją decyzję. Jednostka w tym czasie uczestniczyła w starciach z napierającymi koalicjantami na północy. Pułk brał udział w bitwie pod Woerden w Holandii 24 listopada 1813 r. Następnego dnia cesarskim dekretem 4 Pułk Cudzoziemski został rozwiązany. Napoleon zdecydował, że godni zaufania żołnierze trafią do 3 Pułku Cudzoziemskiego (irlandzkiego), a ci, wobec których są wątpliwości bądź kwestionuje się ich lojalność, zostaną przeniesieni do Pułku Pionierów, który utworzono 19 grudnia 1813 r. Według Guya C. Dempseya była to jedynie formalna decyzja cesarza, ponieważ pułk uwikłany w starcia z wojskami koalicji na terenie Holandii nadal walczył i jedynie część jego żołnierzy została wcielona do 3 Pułku Cudzoziemskiego i Pułku Pionierów¹⁶.

Polacy w Pułku Pruskim pojawili się w pierwszych dniach po jego powołaniu do istnienia. Wpisywali się dokładnie w wytyczne Napoleona, zgłaszali się ochotniczo spośród jeńców pruskich – byli to zarówno oficerowie, jak i szeregowi żołnierze. Problemem jednak jest określenie pierwotnej liczby tych drugich. Księgi matrykularne pułku, wydaje się, że zachowane są w całości. Jednakże pierwsza z nich, która według opisu archiwalnego obejmuje okres tworzenia Pułku Pruskiego od 6 listopada 1806 r. aż do 7 września 1811 r., nie wykazuje żadnego z Polaków wcielonych w początkowym okresie organizacji jednostki. Zapisy i informacje o wcieleniu do pułku odnoszą się we wszystkich przypadkach dopiero do roku 1809 i lat kolejnych. Być może odpowiedzią na to jest fakt założenia księgi, datowany na 2 grudnia 1809 r.¹⁷ Nie można wykluczyć, że jest to nowa księga, która powstała dopiero po klęsce na wyspie Walcheren, a wcześniejsze spisy zaginęły wraz z rozbiem dwóch pruskich batalionów przez Anglików w sierpniu 1809 r., podobnie jak w przypadku Pułku Irlandzkiego. Wydaje się to bardzo prawdopodobne. Wynika stąd problem w określeniu ilu Polaków – czy ogólniej mieszkańców ziem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej – niższych rang trafiło do służby w Pułku Pruskim. Z zachowanych ksiąg wynika, że było ich 321 w historii regimentu od 1809 r. do 1813 r. Zupełnie inaczej wygląda sytuacja oficerów polskiego pochodzenia, którzy podjęli służbę dla Francji, wstępując do Pułku Pruskiego.

¹⁶ Dempsey, *U boku Napoleona*, 296.

¹⁷ SHD, Registre Matricule du 4e Régiment Étranger Cy devant 1er Régiment Prusse, 23Yc 209, 4e Régiment Étranger Cy devant 1er Régiment Prusse du 6 novembre 1806 au 7 septembre 1811, Paryż, 2 XII 1809 r., I.

Zachowały się dość dokładne dokumenty wymieniające oficerów regimentu wraz z krótkimi opisami wcześniejszej kariery wojskowej, głównie w armii pruskiej. Wśród oficerów, którzy pozytywnie odpowiedzieli na apel Napoleona i odezwę księcia Isemburskiego, była niemała liczba Polaków, jeńców-oficerów armii pruskiej. Lista nominacji oficerskich Pułku Pruskiego z 15 listopada 1806 r. wraz z ich wcześniejszym miejscem służby w armii pruskiej wymienia kilku Polaków. W sztabie jako porucznik adiutant-major był wówczas Jan Straszyński (24 lata), wcześniej służący także jako porucznik w pruskim Pułku Wilhelm Friedrich Fürst Oranien-Fulda nr 19. Następnie wśród kapitanów odnajdujemy Owidzkiego (lat 26), służącego wcześniej w armii pruskiej jako porucznik w Pułku Generalmajor Carl Leopold v. (Alt-) Larisch nr 26. Kolejnym jest kpt. Antoni Dębski (28 lat, ur. w Krakowie), wcześniej porucznik w Regimentie Oberst Johann v. Malschitzky nr 28. Dalej został wymieniony kpt. Paweł Feliks Czarnota (29 lat, z Poznania), służący wcześniej, tak jak Owidzki, jako porucznik w pułku von Larisch (starszy). Kolejni Polacy to oficerowie w stopniu porucznika. Listę otwiera Józef Żeromski (22 lata, ur. w Poznaniu), w armii pruskiej w Pułku Oberst Johann Ernst v. Kunheim nr 1. Ferdynand Zboiński (lat 30, ur. w Gdańsku) wcześniej służył w batalionie pruskich fizylierów w Warszawie. Kolejnym jest Karol Rogowski (24 lata z Warszawy) w armii pruskiej służył tak jak Straszyński w Pułku Oranien-Fulda. Następny to Walenty Dobrzewiński (20 lat, z Gdańska), z tego samego pułku co poprzednik¹⁸.

Teoretycznie trochę późniejszy dokument, z wiosny 1807 r., podaje organizację pułku wraz z przydziałami oficerów do poszczególnych batalionów i kompanii. Szefem sztabu 2 batalionu jest według tego wykazu por. adj. maj. Straszyński, w 1 kompanii 1 batalionu służy por. Dębski, pojawia się także kadet Czarnota¹⁹ (młodszy) w kompanii wołyżerskiej 1 batalionu,

¹⁸ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Infanterie Etrangere au Service de France. 1er Regiment de Prusse. Tableau nominatif de M.M. les Officiers de dit Regiment nomines par le General de Brigade Prince d'Isembourg conformement à la Decision de S. M. L'Empereur et Roi transmise par S. A. Prince de Neufchatel major General le 15 Novembre 1806, b.m., b.d., b.p.

¹⁹ W okresie późniejszym pojawia się pewien problem z kapitanami Czarnota. Jeden z nich trafił do niewoli angielskiej na Walcheren, drugi natomiast wraz z 1 batalionem do Hiszpanii. W pewnym momencie dokumenty przestają ich rozróżniać. *Dossier* oficerskie, które się zachowało, dotyczy tylko jednego z Czarnotów. Niestety, żaden z dokumentów oryginalnych nie zawiera imienia, jedynie na początku teczeki personalnej zapisano datę urodzenia 14 IV 1785 r. w Poznaniu. Wydaje się więc, że *dossier* dotyczy młodszego z Czarnotów, Józefa. Starszy Feliks urodził się najprawdopodobniej ok. 1776 lub 1778 r. Dwukrotnie podawano jego wiek w 1807 r. jako mającego 29 lub 31 lat. Młodszy Czarnota miał mieć wówczas 27 lat, co także nie odpowiada dacie z teczeki personalnej. Kolejnym problemem jest używanie poza nazwiskiem Czarnota jeszcze jednego – de Wieliński/Welinsky lub Wyczliński; zob. SHD, Dossiers d'officiers, 2 Ye 983, Czarnota de Welinsky, b.p. Najprawdopodobniej właśnie zniekształcone nazwisko Wieliński/Wyczliński znalazło się w angielskich wykazach wziętych do

w 2 kompanii 1 batalionu por. Żeromski, w 3 kompanii 1 batalionu por. Owidzki, w 7 kompanii 1 batalionu por. Czarnota (starszy). W 2 batalionie w kompanii wołyżerskiej był ppor. Dobrzewiński, a w 1 kompanii tego batalionu służył ppor. Rogowski²⁰. Jak widać, oficerowie wspomniani wyżej jako kapitanowie i porucznicy, w powyższym zestawieniu występują w stopniach niższych. Potwierdzeniem procesów awansów oficerskich w Pułku Pruskim jest kolejny dokument z listopada 1807 r., gdzie wymieniono wszystkich wcześniej wspomnianych, lecz już z nowymi stopniami i datami nominacji. Porucznik adj. maj. Straszyński – jedyny jeszcze nieawansowany; kpt. Owidzki – nominacja 1 sierpnia 1807 r.; kpt. Dębski – nominowany 5 sierpnia 1807 r.²¹; kpt. F. Czarnota – nominowany 8 sierpnia 1807 r.; kpt. J. Czarnota (wcześniej wykazany jako kadet) – nominowany 8 sierpnia 1807 r.; por. Żeromski – nominowany 14 marca 1807 r.; por. Zboiński – nominowany 15 kwietnia 1807 r.; por. Rogowski – nominacja 29 lipca 1807 r. i por. Dobrzewiński – nominowany 30 lipca 1807 r.²²

Kolejny rok istnienia Pułku Pruskiego, 1808, można określić jako monotonne pełnienie służby garnizonowej w Holandii, przerwane przez wysłanie 1 batalionu do Hiszpanii. Oficerowie wymienieni wyżej służyli wraz z podkomendnymi na wyspie Walcheren. Porucznik adj. maj. Straszyński (proponowany przez dowódcę pułku do awansu na stopień kapitana)

niewoli na Walcheren w 1809 r., a zamieścił je w swojej książce o jeńcach polskich w niewoli brytyjskiej Stanisław Kirkor. Zapisane zostało ono jako de Wezelensky, kapitan; zob. Stanisław Kirkor, *Polacy w niewoli angielskiej w latach 1803–1814* (Kraków: Wyd. Literackie, 1981), 161.

²⁰ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Organisation des Régiment Prussien au Service de France, Lipsk, 14 III 1807, b.p. Dokument teoretycznie późniejszy niż wspomniany wyżej, lecz przekazuje najpewniej stan organizacji pułku z początkowej fazy jego tworzenia. Polacy wymienieni w nim mają wszyscy niższe stopnie. Z innych dokumentów wiadomo, że wiele awansów na wyższe stopnie w tym pułku, także Polaków, przypada na rok 1807.

²¹ Antoni Dębski nie służył zbyt długo w Pułku Pruskim. W styczniu 1808 r. złożył do dowódcy pułku prośbę o dymisję z wojska ze względu na stan zdrowia. Prosił w niej, aby nie trzymać jego – inwalidy, bo nie jest zdolny do dalszej służby. Do prośby przychyliła się rada administracyjna pułku, opinię podpisał m.in. kpt. Czarnota; zob. SHD, Régiments Étrangers, Xh 18b, Dębski do dowódcy, Flessingue, 11 I 1808 r., b.p. W raporcie do Ministra Wojny komendant wyspy Walcheren gen. dyw. Louis Monnet prosił o akceptację prośby Dębskiego, uzasadniając, że kpt. Dębski bardzo źle się zachowuje i nie cieszy się szacunkiem. Wpływ na ten stan miało jego zdrowie; zob. *ibid.*, Gen. L. Monnet do Ministra Wojny, Flessingue, 13 I 1808 r., b.p. Dymisję zaakceptowano 22 II 1808 r., zob. *ibid.*, Minute de la lettre écrite par le Ministre, Paryż, 22 II 1808 r., b.p.

²² SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Infanterie Légère Etrangère au Service de France. 1er Régiment de Prusse. Tableau nominatif de M.M. les Officiers du dit Régiment, nommés par S.A.S. le Général de Brigade le Prince d'Isembourg, conformément à la décision de S.M. l'Empereur et Roi, transmise par S.A.S. le Prince Neuf-chatel, Major Général le 15 Noobr:1806, Valenciennes, 21 XI 1807 r., b.p.

służył w sztabie. W 1 batalionie byli: por. Żeromski (1 komp.), kpt. Owidzki (4 komp.). W 2 batalionie służyli: kpt. Czarnota I i por. Dobrzewiński (oba komp. wołyżerska), por. Rogowski (3 komp.), kpt. Czarnota II (8 komp.), natomiast w 3 batalionie służył por. Zboiński (3 komp.)²³.

Wymarsz żołnierzy batalionu wysłanego do Hiszpanii nastąpił wiosną 1808 r. Wśród oficerów, którzy wyruszyli na Półwysep Iberyjski, spośród Polaków znalazł się początkowo jedynie kpt. J. Czarnota, dotychczasowy dowódca 8 kompanii w 2 batalionie²⁴. Straty w korpusie oficerskim podczas walk w Hiszpanii spowodowały konieczność pilnych uzupełnień w batalionie, którym dowodził szef batalionu Antoine Aubier de Rioux. Pisał on do Ministra Wojny prośby o przysłanie uzupełnień, a w jednym z takich listów z kwietnia 1809 r. wymienił kpt. Owidzkiego, który miał dołączyć do batalionu w Hiszpanii²⁵. Przydział do służby w Hiszpanii Czarnoty i później Owidzkiego uchronił ich od katastrofy po angielskim desancie na Walcheren. W wyniku walk Brytyjczycy wzięli do niewoli wielu żołnierzy z różnych formacji stanowiących francuski garnizon na wyspie. Batalion pruski poniósł poważne straty w korpusie oficerskim. Spośród Polaków jeńcami zostali praktycznie wszyscy poza wyżej wymienionymi Czarnotą młodszym i Owidzkim. Jeńcami Brytyjczyków zostali: kpt. Straszynski²⁶, por. Dobrzewiński²⁷,

²³ Ibid., Regiment de Prusse. Etat nominatif de M.M. les Officiers existant au dit Régiment à l'époque du 1 Janvier 1809 avec les Mutations survenues depuis le 1 Decbrs 1808, b.m., b.d., b.p.

²⁴ Ibid., Régiment de Prusse. Etat Nominatif de M.M. les Officiers existants au dit Régiment a l'époque du 1 Novembre 1808 avec les Mutations Survenues depuis le 1 Octobre de la même Année, Flessingue, 3 XII 1808 r., b.p.

²⁵ Ibid., Aubier de Rioux do Ministra Wojny, Burgos, 14 IV 1809 r., b.p.

²⁶ Kapitan Jan Straszynski (ur. 22 VI 1782 w Warszawie – zm. ?) – w czerwcu 1793 r. wszedł do służby w wojsku polskim jako kadet w 15 Regimente Pieszym Koronnym (płk./gen. Jana Augusta Cichockiego). Brał udział w obronie Warszawy w 1794 r. Przeszedł do służby pruskiej także jako kadet 12 VI 1795 r. Awansował do stopnia ppor. w październiku 1804 r. Podjął służbę w armii francuskiej 21 XI 1806 r. jako ppor. adj. maj. w 1 Pułku Pruskim. Awansował do stopnia por. 31 III 1807 r. Wzięty do niewoli angielskiej na Walcheren, figuruje w spisach brytyjskich jako kapitan, niestety nie udało się ustalić daty nominacji. Wrócił do Francji 17 III 1814 r. Starał się o wypłatę zaległego żołdu za czas niewoli i dymisję ze służby francuskiej. W czerwcu 1814 r. Ministerstwo Wojny odpowiedziało Straszynskiemu, że nie ma możliwości kontynuowania służby we Francji, ponieważ wszyscy oficerowie polscy zostali oddani na służbę rosyjską; SHD, Régiments Étrangers, Xh 18d, Stan służby Straszynskiego, Valenciennes, 16 V 1809 r., b.p.; Straszynski do Ministra Wojny, Aux la Chapelle, 17 III 1814 r., b.p.; Ministerstwo Wojny do Straszynskiego, Paryż, 15 VI 1814 r., b.p.

²⁷ Walenty Dobrzewiński (ur. 14 II 1789 w Gdańsku – zm. ?) – porucznik. Służył w 1 Pułku Pruskim i został wzięty do niewoli brytyjskiej na wyspie Walcheren 15 VIII 1809 r., wrócił do Francji 14 VI 1814 r. i został przydzielony do 3 Pułku Cudzoziemskiego (Irlandzkiego). Wiosną 1815 r. starał się o wypłatę zaległego żołdu za okres niewoli w wysokości 1624 franków, który mu przyznano, lecz dopiero w 1822 r. W kwietniu 1815 r., powołując się na

ppor. F. Igydowicz²⁸, por. Karol/Fryderyk Rogowski²⁹, kpt. F. Czarnota (starszy), por. Karol/Ferdynand Zboiński³⁰, por. Żeromski³¹. Tylko niektórzy z nich powrócili do Francji w 1814 r. i podjęli służbę w armii królewskiej, a następnie stanęli po stronie Napoleona podczas 100 dni w 1815 r.

Służący w Hiszpanii kapitanowie J. Czarnota i Owidzki³² walczyli bardzo ofiarnie, za co byli okresowo wysoko oceniani i nagradzani. Kapitan

polskie pochodzenie, prosił o przeniesienie do 1 Pułku Polskiego organizującego się w Soissons, był w tym pułku w sierpniu 1815 r. Dalsze losy nieznane; SHD, Dossiers d'officiers, 2 Ye 1205, Dobrzwinski [sic!] Valentin, b.p.

²⁸ Franciszek Igydowicz urodził się w Genui, nie udało się jednak potwierdzić czy pochodził z polskiej rodziny, na co może wskazywać brzmienie nazwiska. Szerzej o Igydowiczu zob. Andrzej Olejniczak, „Oficerowie-Polacy”, 141.

²⁹ Nie udało się odnaleźć *dossier* oficerskiego por. Karola Rogowskiego. Z różnych zestawień wiadomo, że wstąpił do 1 Pułku Pruskiego w początkach jego formowania i miał 24 lata. Wcześniej służył w pruskim pułku Oranien-Fulda. Oceniano go jako nadużywającego alkoholu i nieprzejmującego się obowiązkami. Wykazano, że znał język polski i niemiecki; SHD, Controles Collectifs des Officiers, 2YB 1115, 1, 2, 3, 4 Régiments Étrangers, Notes du Général chargé de l'Inspection de Corps 1er Régiment Prussien sur M.M. les officiers, Flessingue, 20 XI 1807 r., b.p.

³⁰ Karol Zboiński (ur. 12 III 1777 w Gdańsku – zm. 25 XI 1826 w Arras) – porucznik. Od jesieni 1807 r. służył w 1 Pułku Pruskim. Został wzięty do niewoli angielskiej na wyspie Walcheren. Po powrocie z niewoli w czerwcu 1814 r. został przeniesiony do 3 Pułku Cudzoziemskiego (Irlandzkiego), następnie zwolniony ze służby po rozwiązaniu jednostki 29 IX 1815 r. Powołany został rozkazem królewskim do legionu Gwardii Narodowej (dalej: GN) departamentu Creuse 10 IX 1817 r. W 1819 r. służył w legionie GN ówczesnego departamentu Côtes-du-Nord, w 1820 r. w tej samej formacji departamentu Puy-de-Dôme. W październiku 1820 r. udzielono mu nieograniczonego urlopu, na którym pozostawał jeszcze w czerwcu 1824 r. Są także krótkie notatki na dokumencie mówiące o tym, że Zboiński służył wcześniej 12 lat w armii pruskiej, nim przeszedł do służby francuskiej; SHD, Dossiers d'officiers, 2 Ye 4190, Zboinski Charles, b.p.

³¹ Podobnie jak w przypadku por. Rogowskiego nie odnaleziono *dossier* oficerskiego por. Józefa Żeromskiego i, tak jak wyżej, informacje o nim są jedynie szczątkowe. W momencie wstąpienia na służbę francuską Żeromski miał 22 lata i za sobą służbę w pruskim Regimente v. Kuntzheim. Opinię służbową miał zdecydowanie lepszą niż Rogowski. Podano, że Żeromski miał wiele zapału, lecz był nieco słabo przygotowany do zadań (braki w edukacji), dbał natomiast o swój wygląd, mówił po polsku i niemiecku; SHD, Controles Collectifs des Officiers, 2YB 1115, 1, 2, 3, 4 Régiments Étrangers, Notes du Général chargé de l'Inspection de Corps 1er Régiment Prussien sur M.M. les officiers, Flessingue, 20 XI 1807 r., b.p.

³² Hiacynt Owidzki (ur. 19 VIII 1780 w Wałyczu-Wąbrzeźnie – zm. 19 I 1844) – kapitan. Jego rodzicami byli Józef Owidzki i Franciszka z d. Kępińska. W 1793 r. wstąpił do pruskiej szkoły wojskowej w Berlinie, po jej ukończeniu służył w Pułku von Larisch (starszy), otrzymał stopień porucznika (1801 r.). Służył w tym pułku do 28 X 1806 r., dostał się wtedy do niewoli francuskiej. Jako Polak podjął służbę w armii francuskiej 17 XI 1806 r., wstąpił do 1 Pułku Pruskiego w służbie Francji. Otrzymał tam rangę podporucznika. 9 I 1807 r. awansowany został do stopnia porucznika, a już 1 VIII 1807 r. został kapitanem. Brał udział w kampaniach 1808, 1809, 1810, 1811 i 1812 r. na terenie Hiszpanii i Portugalii. Dostał się do niewoli brytyjskiej 19 V 1812 r. pod Lugar Nuevo (k. Almaraz). Powrócił z niej

Czarnota, według informacji w jednym z wykazów stanu oficerów batalionu walczącego w Hiszpanii, odznaczony został krzyżem Legii Honorowej według dekretu z 29 maja 1810 r.³³ Dalsze losy obu oficerów przedstawiają się nieco enigmatycznie. Owidzki 19 maja 1812 r. dostał się w niejasnych okolicznościach do angielskiej niewoli pod pod Lugar Nuevo (koło Almaraz). Natomiast J. Czarnota był w więzieniu w Talavera de la Reina w dniu 10 czerwca 1812 r. i pozostawał w nim jeszcze we wrześniu tego roku. Nieco światła na sprawę Czarnoty rzuca list dowódcy pruskiego oddziału, szefa batalionu Aubier de Rioux do Ministra Wojny, w którym pisał, że ponownie – po okresie swojej rekonwalescencji – objął dowodzenie nad resztkami batalionu, które ocalały z klęski pod Lugar Nuevo. Informował też, że rozbięcie batalionu wynikało z winy kpt. Bracena (?), a skrzynię z dokumentami kancelarii batalionowej i trzech oficerów dostało się w ręce wroga (wśród nich był kpt. Owidzki oraz kpt. Braun i por. Reynardy). Do tego utracono sztandar, który zaginął w rzece Tag. Następnie szef batalionu odnosił się do J. Czarnoty, oskarżonego o opuszczenie Fortu Ragusa (pod Almaraz na prawym brzegu Tagu) i uwięzionego z rozkazu marszałka Auguste'a Marmonta. Szef batalionu wspominał w dalszej części listu, że kpt. Czarnota, podczas gdy on sprawował jeszcze dowództwo, wyróżnił się m.in. pod Astorgą i dobrze dowodził kompanią karabinierską³⁴. Niestety, więcej szczegółów tego zdarzenia brak. Jeszcze w listopadzie 1811 r. kpt. J. Czarnota wystąpił z prośbą do Ministra Wojny o przeniesienie go do polskiej formacji walczącej w Hiszpanii, wskazując 2 Pułk Ułanów Nadwiślańskich lub 4 Pułk Piechoty (dalej: pp) Legii Nadwiślańskiej (dalej: LN). Powoływał się

1 IV 1814 r. Przeniesiony do 3 Pułku Cudzoziemskiego (dawn. Irlandzkiego) w maju 1814 r. Kontynuował służbę do rozwiązania formacji decyzją królewską we wrześniu 1815 r. Przez pewien czas był członkiem rady administracyjnej pułku, funkcjonującej mimo formalnego rozwiązania jednostki. W styczniu 1816 r., kiedy rada pułku zakończyła swoją pracę, przeniesiony został na półpensję. 4 VI 1817 r. Owidzki otrzymał nominację na kapitana w Pułku Hohenlohe (znanym też jako Królewski Pułk Cudzoziemski). 8 VI 1825 r. został awansowany do stopnia szefa batalionu, a w grudniu 1829 r. przeniesiono go do 35 pp. Owidzki z dniem 17 III 1819 r. rozkazem królewskim został naturalizowany; SHD, Dossiers d'officiers, 2 Ye 3094, Owidzky/Owitzky Hyacinthe, b.p.

³³ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Regiment de Prusse. Armée de Portugal. 8e Corps. Régiment de Prusse 1r Bataillon. Etat Nominatif de M. M. les Officiers du dit Bataillon a l'Epoque du 1 Aout 1810, b.d., b.m., b.p. Józef Czarnota figuruje jako odznaczony Krzyżem Kawalerskim Legii Honorowej w publikacji Stanisława Łoży, lecz jako oficer Legii Nadwiślańskiej, a nie Pułku Pruskiego; zob. Stanisław Łoza, *Legia Honorowa w Polsce 1803–1923* (Zamość: Zygmunt Pomarański i Spółka, 1923), 37. Ciekawostką jest także zapis z datą śmierci Czarnoty, 27 XII 1817 r.

³⁴ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Ministère de la Guerre, Copie d'une lettre, adressée à Son Ex. Le Ministre de la Guerre par Mr. Aubier de Rioux, Chef du 1er Bon du 4e Régiment Etranger, datée de Roquefort le 22.7bre 1812, Paryż, 5 X 1812 r., b.p.

na polskie pochodzenie i uczucia patriotyczne. Odpowiedź z ministerstwa została wysłana dopiero 25 maja 1812 r., wydano w niej rozkaz przeniesienia J. Czarnoty do 4 pp LN. Kapitan najprawdopodobniej nigdy nie otrzymał tego rozkazu, ponieważ pismo wysłano do Armii Portugalii, a Czarnota w trakcie lub po uwolnieniu z więzienia w Talavera ciężko zachorował i przebywał w szpitalu w Bordeaux i dopiero w lutym 1813 r. powrócił do zakładu pułkowego w Lille. Nie wiedząc o rozkazie z 1812 r., w pierwszych dniach lutego 1813 r. wystosował co najmniej trzy listy do Ministra Wojny z tą samą prośbą jak w 1811 r. z Hiszpanii³⁵.

Na początku 1812 r. Ministerstwo Wojny zaproponowało w ramach uzupełnienia kadry oficerskiej przeniesienie kilku oficerów z innych pułków. Wśród proponowanych znalazł się por. Vitalis Broekere (występuje jako Broecker, Broeker, ur. 5 kwietnia 1786 r. w Lagewitz w Prusach, właśc. Lagowitz, dziś Łagowiec k. Międzyrzecza). Jest to nie kto inny, jak starszy brat polskiego oficera z 9 pp Księstwa Warszawskiego i pamiętnikarza Stanisława Broekere. Dokument, w którym wymieniono Broekera, zawiera krótki opis służby wymienionego oficera. Vitalis Broekere karierę wojskową rozpoczął 24 marca 1801 r. w armii pruskiej jako kadet w Regimencie Generalmajor von Strachwitz nr 43. Awansował tam do stopnia chorążego w lipcu 1802 r. Następnie po klęsce Prus (wzięty do niewoli francuskiej pod Hameln 20 listopada 1806 r.), 1 stycznia 1807 r. wstąpił jako ppor. do Pułku Westfalskiego w służbie francuskiej, awansował na stopień porucznika 15 sierpnia 1808 r. Przeniesiony został do Legionu Hanowerskiego 27 grudnia 1809 r., a w październiku 1811 r. trafił do 128 Pułku Piechoty Liniowej. Następnie przeniesiono go 1 maja 1812 r. do 4 Pułku Cudzoziemskiego. Podczas swojej służby w wojskach napoleońskich walczył w wymienionych wyżej formacjach na terenie Hiszpanii i Portugalii w latach 1808–1811. Według notatki poniżej stanu służby, Broekere nie mówił zbyt dobrze po francusku, lecz był wykształcony i jego zachowanie oraz wygląd oceniono jako bardzo dobre³⁶. Vitalis Broekere służył w 4 Pułku Cudzoziemskim, który odtwarzano w Lille z batalionu zakładowego i wszystkich tych, którzy powrócili z Hiszpanii. W październiku 1813 r. V. Broekere miał zostać awansowany na stopień kapitana. Opinia uzasadniająca awans była bardzo dobra, określono go jako doskonałego oficera, walecznego i zasłużonego³⁷. Czy jednak doszło do zatwierdzenia tego awansu – nie wiadomo. Niedługo później, po bitwie pod Woerden 24 listopada 1813 r., V. Broekere dostał się do brytyjskiej niewoli

³⁵ SHD, Dossiers d'officiers, 2 Ye 983 Czarnota de Wiclinsky, b.p.

³⁶ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, Ministère de la Guerre, Rapport fait au Ministre le 14 Janvier 1812, Paryż, 14 I 1812 r., b.p.

³⁷ Ibid., Ministère de la Guerre, Rapport fait au Ministre le 25 Octobre 1813, Paryż, 25 X 1813 r., b.p.

(28 listopada 1813 r.). Dalszych jego losów i roku powrotu do Francji nie udało się ustalić, nie odnaleziono bowiem *dossier* oficerskiego V. Broekere³⁸. Według S. Broekere, który nie podaje imienia swojego brata, lecz pewne fakty z jego służby się zgadzają (np. Hameln), Vitalis wrócił w 1814 r. w strony rodzinne, dymisjonowany w randze porucznika, gdzie zmarł w 1830 r.³⁹

Losy oficerów są, poza niektórymi przypadkami, dość dobrze udokumentowane. Nie dotyczy to prostych żołnierzy. Wpisy w księgach, jak wskazano wyżej, zawierają szereg braków i są niepełne dla początkowego okresu istnienia Pułku Pruskiego. Późniejszy okres jest nieco lepiej reprezentowany. Zachował się spis narodowościowy żołnierzy 4 Pułku Cudzoziemskiego sporządzony w listopadzie 1812 r., według którego w 2, 3 i 4 batalionie pułku było 183 Polaków (na 300 żołnierzy ogółem), w tym: 56 w 2 batalionie; 49 w 3 batalionie i 78 w 4 batalionie⁴⁰. Wśród oficerów polskiego pochodzenia w tym czasie w pułku byli już tylko kpt. J. Czarnota, jako dowódca kompanii karabinierskiej w 1 batalionie, i w 3 kompanii 4 batalionu por. V. Broekere⁴¹. Czarnotę wykazywano jako oficera pułku jeszcze późną wiosną 1813 r., od 1 czerwca już nie ma go w spisach.

Ostatnim oficerem Polakiem, jakiego należy wymienić, także służącym w sztabie 4 Pułku Cudzoziemskiego (Pruskiego), był Wojciech Seroka (występuje częściej pod imieniem Albert), który karierę wojskową zaczynał jeszcze w Legionach gen. Jana Henryka Dąbrowskiego. Urodził się w Brześciu Litewskim 28 stycznia 1767 r. Do Legionów trafił z obozu dla jeńców z armii austriackiej. Awansował na stopień sierżanta 28 lutego 1800 r., a następnie 21 maja tr. został podporucznikiem z przydziałem do sztabu 6 batalionu. Generał Dąbrowski przeniósł następnie Serokę do 7 batalionu na stanowisko kwatermistrza. Z nieznanых powodów Wojciech nie wyjechał na San Domingo i znalazł się wraz z innymi 400 Polakami na Elbie. Służył początkowo w 20 Półbrygadzie Piechoty Liniowej, a później w batalionie dezerterskich cudzoziemskich jako porucznik kwatermistrz. Awansowany został na stopień kapitana 11 lipca 1810 r., a 2 sierpnia 1810 r. przeniesiono go do pułku de la Tour d'Auvergne, także na stanowisko kwatermistrza.

³⁸ SHD, 4e Régiment Étranger, 2YB 1121, 4e Régiment Étranger. Registre des Services successifs de MM. les Officiers, Broeker Vitalis, 101.

³⁹ Stanisław Broekere, *Pamiętniki z wojny hiszpańskiej 1808–1814* (Gdynia: Armagedon, 2004), 256.

⁴⁰ SHD, Régiments Étrangers, Xh 18a, 4e Régiment Étranger, 2e, 3e & 4e Bataillons, Tableau sommaire indiquant les Pays numériquement des Officiers, Sous Officiers et Soldats composant le dit Corps au 10 Novembre 1812. Epoque à la quelle il a été passé en Revue par Monsieur le Général Comte de Molitor Commandant le sur dit Division, Grand Officier de la Legion d'Honneur, Amsterdam, 14 XI 1812 r., b.p.

⁴¹ Ibid., 4e Régiment Etranger, Controle nominatif de Ms. Ms. les Officiers du Régiment au 1er 9bre 1812, Lille, b.p.

Ponownie przeniesiony został 10 sierpnia 1813 r. do 4 Pułku Cudzoziemskiego (Pruskiego). Pod koniec 1813 r., już po formalnym rozwiązaniu 4 Pułku Cudzoziemskiego, rozkazem cesarskim przeniesiono go do pułku pionierów, a 26 maja 1814 r. trafił do 3 Pułku Cudzoziemskiego (Irlandzkiego). W styczniu 1815 r. został kapitanem kwatermistrzem w nowym, królewskim 1 Pułku Cudzoziemskim. Dalsza kariera Seroki związana była z formacjami królewskimi. Od stycznia 1816 r. służył w Gwardii Narodowej departamentu Pyrénées-Orientales, następnie od 12 lutego 1823 r. był w 3 Pułku Piechoty Gwardii Królewskiej jako major. Odznaczano go w czasach restauracji, najpierw krzyżem kawalerskim Orderu św. Ludwika (18 sierpnia 1819 r.), kilka lat później krzyżem kawalerskim Legii Honorowej (13 sierpnia 1823 r.). Seroka zmarł 2 lutego 1826 r.⁴²

Liczba Polaków służących w Pułku Pruskim/4 Pułku Cudzoziemskim jest możliwa do ustalenia jedynie w przybliżeniu. Wiemy, według zachowanych ksiąg matrykularnych, że od 1809 r. do 1813 r. służyło w nim 321 żołnierzy pochodzących z ziem Rzeczypospolitej oraz co najmniej 9–10 oficerów. Liczba podoferów i szeregowców jest na pewno zaniżona. Jak wspomniano wyżej, brak jest ksiąg z okresu organizacji pułku, a te zachowane założono już po klęsce na wyspie Walcheren w 1809 r. Przypuszczać należy, że Polaków w pułku do tego momentu mogło być nawet sporo powyżej 1 tys. Formacja została bardzo szybko utworzona dzięki licznemu napływowi ochotników spośród jeńców pruskich i należy założyć, że Polacy stanowili dużą grupę tych żołnierzy. Jeśli według przekazów Pułk Irlandzki w tym samym okresie miał co najmniej 1,5 tys. Polaków w szeregach, to na pewno podobnie było z Pułkiem Pruskim, gdzie wstępowali żołnierze często zapewne wraz ze swoimi przełożonymi ze służby pruskiej. Oczywiście to tylko przypuszczenia, lecz należy mieć nadzieję że odnajdą się jeszcze szczegółowe materiały archiwalne i będzie można ten aspekt zweryfikować.

Bibliografia

Archiwalia

Service Historique de la Défense w Château de Vincennes

4e Régiment Étranger

Controles Collectifs des Officiers

Dossiers d'officiers

Régiment de Prusse

Registre Matricule du 4e Régiment Étranger Cy devant 1er Régiment Prusse

⁴² SHD, Dossiers d'officiers, 2 Ye 3776, Seroka Albert, b.p. W słowniku Jana Pachonńskiego Seroka występuje pod imieniem Wojciech, w nocie tej jest szereg rozbieżności w porównaniu ze stanem służby zapisanym w *dossier*; Jan Pachonński, *Słownik biograficzny oficerów Legionów Polskich 1796–1807* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 1998–2003), 270.

Źródła opublikowane

Broekere, Stanisław. *Pamiętniki z wojny hiszpańskiej 1808–1814*. Gdynia: Armagedon, 2004.

Opracowania

Dempsey, Guy C. *U boku Napoleona. Jednostki cudzoziemskie w armii francuskiej w czasach Konsulatu i Cesarstwa 1799–1814*. Tłum. Katarzyna Bażyńska-Chojnacka i Piotr Chojnacki. Warszawa: Książka i Wiedza, 2005.

Fieffé, Eugène. *Histoire de troupes étrangères au service de France*. T. 2. Paris: Librairie Militaire, 1854.

Kirkor, Stanisław. *Polacy w niewoli angielskiej w latach 1803–1814*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1981.

Łoza, Stanisław. *Legja Honorowa w Polsce 1803–1923*. Zamość: Zygmunt Pomarański i Spółka, 1923.

Olejniczak, Andrzej. „Napoleoński 3 Pułk Cudzoziemski (Irlandzki) na Dolnym Śląsku w 1813 roku”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 23 (74), nr 2 (280) (2022): 44–59. [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.2\(280\).0002](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.2(280).0002).

Olejniczak, Andrzej. „Oficerowie-Polacy w Pułku Irlandzkim armii napoleońskiej w latach 1806–1815”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 21 (72), nr 2 (272) (2020): 126–146. [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2020.2\(272\).0004](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2020.2(272).0004).

Olejniczak, Andrzej. „Polacy w 1 Pułku Cudzoziemskim armii Napoleona w latach 1806–1814”. W *Różne barwy historiografii: Księga z okazji jubileuszu 65. urodzin Profesora Jerzego Maronia*. Red. Jacek Jędrysiak, Daniel Koreś i Daniel Wojtucki, 227–238. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2023.

Pachoński, Jan. *Słownik biograficzny oficerów Legionów Polskich 1796–1807*. T. 2. Kraków: Księgarnia Akademicka, 1998–2003.

Pigeard, Alain. „Le Régiment de Prusse, 1806–1813”. *Tradition* nr 85 (1994): 17–21.

Quintin, Danielle, i Bernard Quintin. *Dictionnaire des colonels de Napoleon*. Paris: S. P. M., 1996.

Six, Georges. *Dictionnaire Biographique des Généraux & Amiraux Français de la Révolution et de L'Empire (1792–1814)*, T. 1, A–J. Paris: Librairie Historique et Nobiliaire Georges Saffroy, 1934.

STRESZCZENIE

Andrzej Olejniczak, „Mężni wojownicy... gromadźcie się pod sztandarami Napoleona Wielkiego...” Pułk Pruski w służbie napoleońskiej i Polacy

Powstanie Pułku Pruskiego w armii napoleońskiej było konsekwencją wzięcia do niewoli francuskiej ogromnej liczby jeńców po przegranych przez armię pruską bitwach pod Jeną i Auerstedt. Wśród jeńców, żołnierzy pruskich, było wielu Polaków, dawnych mieszkańców Rzeczypospolitej, a po rozbiorach poddanych króla pruskiego. Los jeńca w tamtym czasie był bardzo ciężki, alternatywą było ochotnicze podjęcie służby w armii Napoleona. Wielu Polaków skorzystało z tej możliwości,

wstępując do Pułku Irlandzkiego i do Pułku Pruskiego. Największą liczbę wcielonych stanowili podoficerowie i szeregowcy, było wśród nich także kilku byłych oficerów armii pruskiej. Wszyscy walczyli ofiarnie w kampaniach doby wojen napoleońskich, wyróżniając się na wyspie Walcheren w 1809 r., i w wielu bitwach na terenie Hiszpanii. Niektórzy z oficerów związali się na stałe z Francją, podejmując dalszą służbę już w innej Francji, królewskiej.

Słowa kluczowe: wojny napoleońskie, Pułk Pruski, wojna w Hiszpanii, wyspa Walcheren, Polacy w Pułku Pruskim, 4 Pułk Cudzoziemski

SUMMARY

Andrzej Olejniczak, „Brave Warriors... Gather Under the Banners of Napoleon the Great...”. Polish Soldiers Serving in Napoleon’s Prussian Regiment

The creation of the Prussian Regiment in the Napoleonic army was a consequence of the capture of a huge number of prisoners by the French after the Prussian army lost the battles of Jena and Auerstedt. These Prussian prisoners included many Poles, who were former residents of the Polish-Lithuanian Commonwealth that became subjects of the Prussian king after the partitions. The fate of a prisoner at that time was very difficult, the alternative was to volunteer to serve in Napoleon’s army. Many Poles took advantage of this opportunity by joining the Irish Regiment and the Prussian Regiment. Most of these conscripts were enlisted as non-commissioned officers and privates, including several former officers of the Prussian army. The Prussian regiment fought bravely during the campaigns of the Napoleonic Wars, distinguishing themselves on the island of Walcheren in 1809 and in a number of battles in Spain. Some of the officers permanently associated themselves with France, taking up further service in a different France, the royal one.

Keywords: Napoleonic Wars, Prussian Regiment, War in Spain, Walcheren Island, Poles in the Prussian Regiment, 4th Foreign Regiment

ZUSAMMENFASSUNG

Andrzej Olejniczak, „Tapfere Krieger... versammelt euch unter den Bannern Napoleons des Großen...”. Das Preußische Regiment in napoleonischen Diensten und die Polen

Die Bildung des preußischen Regiments in Napoleons Armee war eine Folge der Aufnahme einer großen Anzahl von Kriegsgefangenen in französische Gefangenschaft, nachdem die preußische Armee die Schlachten von Jena und Auerstedt verloren hatte. Unter den gefangenen preußischen Soldaten befanden sich auch viele Polen, ehemalige Bewohner der polnisch-litauischen Gemeinschaft und nach

den Teilungen Untertanen des preußischen Königs. Das Schicksal eines Kriegsgefangenen war damals sehr hart; die Alternative bestand darin, sich freiwillig zum Dienst in Napoleons Armee zu melden. Viele Polen nutzten diese Möglichkeit und schlossen sich dem irischen und dem Preußischen Regiment an. Die meisten Wehrpflichtigen waren Unteroffiziere und Gefreite. Unter ihnen befanden sich auch mehrere ehemalige Offiziere der preußischen Armee. Alle hatten in den napoleonischen Kriegen aufopferungsvoll gekämpft und sich bei Walcheren 1809 und in mehreren Schlachten in Spanien ausgezeichnet. Einige der Offiziere verbanden sich dauerhaft mit Frankreich und leisteten bereits während der Monarchie in diesem Land weitere Dienste.

Schlüsselwörter: Napoleonische Kriege, Preußisches Regiment, Krieg in Spanien, Insel Walcheren, Polen im Preußischen Regiment, 4. Ausländisches Regiment